

Таємниця, яку всі знали, але про яку боялись говорити

В останні роки у вітчизняній історіографії розширюється і поглиблюється наукове дослідження соціально-економічних і політичних причин голодомору 1932—1933 років, а також його трагічних наслідків для української нації. Складну проблему досліджують історики, політологи, соціологи, літератори, культурологи. Бібліографія теми голодомору в Україні фіксує понад 6000 публікацій. Прискіплива увага до найбільшої трагедії в історії нашого народу пояснюється тими надзвичайно складними умовами, в яких ми живемо нині, відчуваючи прес соціально-економічних реалій життя і подих демографічної катастрофи, яка вкотре насувається на Україну. І саме історична демографія має розв'язати надскладну проблему втрат українського народу у 1932—1933 роках як у загальнонаціональному масштабі, так і на рівні регіонів. Єдиною умовою дії об'єктивного вирішення є вільний доступ дослідників до засекречених і вилучених з наукового обігу матеріалів.

Тема голодомору 1932—1933 років в Україні важко йшла до усвідомлення і визнання. Про голодомор не дозволялося згадувати впродовж 55 років. У радянські часи порушення встановленої заборони загрожувало тюрмою. Це була жахлива таємниця, яку знали всі, але боялись про неї говорити, це — смертельна небезпека для себе, рідних та близьких. І, як пише у своїй книзі-меморіалі "Мор" Олесь Воля: "Я вислухав і зібрав понад десять тисяч свідчень голодоморців (настав бо час збирати каміння!). Кожен п'ятдесятний свідок не назвався, хто він і звідки. І не їх то вина: нас дуже довго, дуже жорстоко й облудно залякували, і ми таки й справді ЗАЛІЯКАНІ*..."[1]. А в післярадянські часи всі звикли до того, що тема голоду заборонена.

Першим повідомив про голод в СРСР англійський журналіст М. Маггерідж. Наприкінці березня 1933 року в газеті "Манчестер гардіан" з'явилися його статті про жахливі випадки голодування сільського населення в Україні і на Північному Кавказі, де він побував. Була засвідчена масова загибель селян, але не названо конкретних цифр.

Перша кількість оцінок полеглих від голоду з'явилась у зарубіжній пресі в серпні 1933 року. Цифра в один мільйон смертей від голоду, наведена газетою "Нью-Йорк геральд трибюн", шокувала громадськість, яка наполягала прокоментувати цю інформацію. Згодом американський кореспондент у Москві У. Дюранті, єдиний західний журналіст, який взяв інтерв'ю у Сталіна, підтвердив факт голоду з цифрою загиблих не менше 2 млн людей.

Кремль відреагував на публікації у західній пресі заборною іноземним журналістам їздити в регіони, де населення постраждало від голоду. Московський кореспондент "Манчестер гардіан" В. Чемберлін, який встиг за завданням редакції відвідати Україну та Північний Кавказ, у 1934 році у Бостоні видав книгу "Залізний вік Росії", в якій відверто повідомив, що голод охоплював територію з населенням 60 млн осіб, а кількість жертв становила 3—4 млн осіб.

Звісно, іноземні журналісти не мали статистичної інформації, але намагалися розповісти у своїх країнах про страшний голод на території СРСР. Якщо зарубіжні дослідники давно вивчають наслідки голодомору в Україні, то наші історики лише два останні десятиліття. Перша стаття про голод з'явилася в Україні у березні 1988 року на сторінках "Українського історичного журналу". Її автор, професор С. Кульчицький, згодом — один з провідних дослідників теми голодомору в Україні, вчений, праці якого відкривають

завісу над утаємниченими та сфальсифікованими сторінками нашої історії, вважав, що голод 1933 року мав дуже тяжкі наслідки. Вивчення цієї теми відображено у подальших його працях [2, 4].

Скільки саме мільйонів людей загинуло в Україні голодною смертю? На жаль, наші публіцисти і політики досі користуються експертними розрахунками діаспори в часи, коли радянська демографічна статистика була закритою. Та вже протягом 18 років ці дані є відкритими для вивчення, тому викликають подив і сум маніпуляції безвідповідальних політиків з кількістю жертв терору голодом. За словами Б. Олійника, це — "аморальне явище".

Після голоду 1933 року демографічна статистика була закрита. Функції інформатора з питань народжуваності і загальної чисельності населення Влада поклала на себе, коли Сталін оголосив з трибуни XVII з'їзду ВКП(б) у січні 1934 року, що населення СРСР зросло до 168 млн осіб. Ця цифра була директивною.

Влада не розуміла, що втрати від голоду викриє перепис населення, який було проведено у січні 1937 року. Результати показали, що кількість населення у Радянському Союзі на 6 січня становила 162 млн осіб. Таким чином, у 1937 році у СРСР виявилось на 6 млн осіб менше, ніж на початку 1934 року.

У скандалі, викликаному виходом на поверхню наслідків голоду, крайніми стали демографи. Начальник ЦУНГО СРСР (ЦСУ СРСР) Іван Краваль, нагороджений орденом Леніна за зразкове проведення перепису 1937 року, був заарештований і розстріляний. Услід за ним репресували майже всіх демографів, а всесвітньо відомий Демографічний інститут АН УРСР було ліквідовано. Перепис 1937 року оголосили "дефектним", матеріали повернули і частково знищили. Понад 50 років про його наслідки нічого не говорили.

Про масову смертність в Україні повідомляли статистики, які займалися переписом 1937 року. Ось цитата з "Кон'юнктурного огляду руху населення СРСР за 1930—1934 рр." за 3 грудня 1934 року: "Винятково висока смертність у 1933 р. нерівномірно розподілялася по СРСР і була локалізована переважно на Україні, Північному Кавказі, Нижній Волзі ... По одній лише УСРР кількість померлих становила 2,9 млн, тобто більше половини всіх померлих по СРСР".

Об'єктивні дані перепису вказують на нестачу населення, тобто висвітлюють його недооблік. Досить складно встановити за матеріалами перепису абсолютну кількість померлих саме від голоду. Необхідно з'ясувати кількість депортованих і репресованих селян, яких вивезли за межі України. Історики не мають остаточних даних про кількість розстріляних селян, забитих різними уповноваженими, про селян-в'язнів ГУЛАГу як рабів будівництва "велетнів першої п'ятирічки", зрештою, й загиблих від голоду.

Крім прямих втрат, тобто загибелі людей, є втрати опосередковані — падіння народжуваності. Прямі й опосередковані втрати за 1932—1933 роки разом з демографічним відлунням 1934 року становлять 4649 тис. осіб. Ці дані треба брати до уваги, коли йдеться про демографічні наслідки голодомору.

Але навіть найдостовірніша статистика неспроможна передати жахливих картин голодомору. Вони ще й досі терзають душі очевидців трагедії, жагучим боєм кричать із сторінок спогадів Книги Буття України "Мор" [1].

В архівних матеріалах є багато справ батьків, які навмисно вбивали власних дітей, "щоб ті не мучилися". Достатньо фактів про поширеність канібалізму в Україні, зок-

* Виділення Олесь Воля.

рема на Поділлі. Згідно з експертними оцінками, всього протягом 1932—1933 років в Україні було з'їдено понад 2000 живих людей або ж їхніх трупів [2]. Так йшло винищення української нації не тільки фізично, а й морально.

Найбільших втрат зазнала Дніпропетровська область. З усієї кількості зареєстрованих смертей в Україні 70% припадає саме на неї. Далі йшла Вінницька область, у 17 районах якої лютував голод і як наслідок — масова смертність, за нею Одеська — 14, Донецька — 11, Харківська — 9 районів. Реєстрацію смертності вели органи ДПУ. Названа С. Косіором кількість районів була значно меншою від справді голодуючих районів в Україні: головне полягало не в кількості районів, а в масштабі смертності в кожному з них.

Наслідки голодомору не обмежуються демографічними втратами населення. Дослідники мають з'ясувати економічні, політичні, морально-етичні й соціально-психологічні наслідки та національний аспект жахливої трагедії ХХ століття. Прикро, що в наш час, коли кожної четвертої суботи листопада українці відзначають День пам'яті жертв голодомору і політичних репресій, проблема Голодомору

дуже заполітизована. Тому так важливо зосередити зусилля на осмисленні, усвідомленні, донесенні до широкої громадськості ПРАВДИ про минуле. То ж не забуваймо минулого заради майбутнього.

Список використаної літератури

1. *Воля О.* Мор. Книга буття України / Олесь Воля. — К. : Кобза, 2002. — 1152 с.
2. *Голодомор 1932—1933 років як величезна трагедія українського народу : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 15 листоп. 2002 р.* — К. : МАУП, 2003. — 280 с.
3. *Веселова О. М.* Голодомори в Україні 1921—1923; 1932—1933; 1946—1947 : злочини проти народу / О. М. Веселова, В. І. Марочко, О. М. Мовчан. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. — 265 с.

*Матеріал підготувала
Трина Копитько,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України*